

İRŞÂD BAĞLAMINDA ORTA YOL SÛFİLİĞİ: HİCÂBÎ ABDÛLBÂKÎ EFENDİ (GÛL BABA)

Mehmet UYAR*

Özet:

Bu makale, tasavvufi düşüncüyü irşâd bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. “Orta yol sûfilîği” diye isimlendirdiğimiz, daha çok pratik hayatla irtibatlı olan bir tasavvuf anlayışını makalemizde irdelemeye çalışacağız. Makalede, konu Amasya’lı bir şeyh olan Hicâbî AbdÛlbâkî Efendi’nin hayatı ve eserleri merkezinde işlenecektir. Hicâbî AbdÛlbâkî Efendi tasavvuf tarihinin gizli kalmış isimlerinden biridir. Onun, çevresine tasavvufi hayatı kazandırma faaliyetleri, yine kendi eserleri çerçevesinde ortaya konulacaktır. Bu yolla, tasavvufun pratikle olan münasebetinin daha iyi bir şekilde anlaşılmasını umuyoruz. Böylece tasavvufi hayatın halka aktarılma noktasında yürütölmüş olan faaliyetlerin niteliklerinin belirlenmesi yolunda bir adım atılmış olacaktır. Hicâbî AbdÛlbâkî Efendi halkı dinî ve ahlâkî yönden eğitmeye çalışmış, çalışmaları mahalli kalmış olmasına rağmen yaşadığı çevreyi olumlu yönde etkilemiş, etkileri bugün de devam eden mühim bir şahsiyettir.

Anahtar Kelimeler: Orta Yol Sûfilîği, İşrâd, Hicâbî AbdÛlbâkî Efendi, Tasavvuf, Tasavvufi Hayat

The Middle Way Sufism in Context of Irshad: Hicabi Abdalbaki Efendi (Gül Baba)

Abstract:

This article aims to interpret the sufism through in context of irshad. In our article, we will try to analyze the concept of sufism, which we refer to as "middle way sufism", which is

---

* Yrd. Doç. Dr. Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı, muyar@sinop.edu.tr

more related to practical life. In the article, the subject will be processed in the center of the life and works of Hicabi Abdalbaki Efendi, a sheikh in Amasya. Hicabi Abdalbaki Efendi is one of the hidden names of sufism history. His activities of bringing sufi life to his environment will be revealed in the framework of his own works. In this way, we hope that the relation of sufism and practice will be better understood. Thus, a step will be taken to determine the qualities of the activities carried out at the point of transferring sufi life to the public. Hicâbî Abdûlbâkî Efendi was an important figure who tried to educate the environment he lived in religiously and morally and although his works remained local, he effected the environment he lived in positively and the effects are going on even today.

Keywords: Middle Way Sufism, Irshad, Hicabi Abdûlbaki Efendi (Gül Baba), Sufism, Sufic Life

Giriş

Tasavvuf, günümüzde de, bir ilim dalı, bir sosyal yapı ve bir hayat tarzı olarak canlı ve taze bir şekilde yaşamaktadır. Elbette, tasavvufun bin yılı aşkın bir zamandır bu şekilde diri kalmasında, tek tek fertlerin emekleri söz konusudur. Tasavvuf hiçbir zaman bir hâl ilmi olma özelliğini kaybetmemiştir. Onun, toplumları saran cazibesi, yine o toplumu oluşturan her bir ferde tek tek bakabilme kabiliyetinde gizlidir. Tasavvuf ilminin, daima insanı merkeze alışı, onun çokluk içinde vahdete yönelme çabası, kesrette vahdet vurgusu, her bir ferdin yürüyeceği, ferde ait bir yolu da işaret etmektedir. Bu da tasavvufun, hayatın pratik yönüyle irtibatını göstermesi bakımından önemli bir cihettir.

Bu yönüyle tasavvuf sadece rahle-i tadrîsten geçerek edinilebilecek bir ilim ya da toplumun değişmesiyle özünü yitirecek bir toplumsal yapı da değildir. O, hakikat sırlarını herkese tek tek, ayrı ayrı gösterebilen bir ayna gibidir. İşte burada, insanlara hakikati fısıldayan önderler ortaya çıkar. Her bir insan için, Allah'a ulaşma macerasında, bir nevi kılavuzluk yaparlar. Burada mühim nokta, kurtarıcı olmaktan ziyade kılavuz olma meselesidir. Çünkü hakikat yolunda yürüyecek olan, kişinin bizzat kendisidir. Kılavuzun temel vazifesi yolu göstermektir. Bu hem insanlığın ortak kaderi, hem de herkesin yüzleşmesi gereken şahsi kaderidir. Bu bağlamda, bazı

önderlerin, insanlara tasavvufî hayatı irşâd etmeleri ve bir ihyâ faaliyetinde olmaları, bir yaşam tarzının nesilden nesile canlı bir şekilde aktarılmasında köprü vazifesi görmektedir.

Tarih boyunca, sayısı belirsiz sûfi bu uğurda çaba harcamıştır. Bazısı çok geniş kitlelere ulaşırken, bazıları biraz daha yerel kalabilmiş veya bazılarının isimleri yüzyıllardır unutulmazken bazıları da unutulmuştur. Bazılarının eserleri hala insanlara yol gösterirken bazılarının eserleri de kaybolup gitmiştir. Fakat unutmamak gerekir ki, geniş çevrelere ulaşmak ya da eserlerin unutulmuş, gizli kalmış olması, yürütülen faaliyetlerin niteliğinden bir şey eksiltmemektedir. Bu irşâd faaliyetlerinin, kanaatimize göre, yerel kalmış olursa dahi, gün yüzüne çıkarılması, hem tasavvufî düşüncenin zenginliğine katkı yapması bakımından, hem de tasavvufî yaşamın anlaşılma kodlarının ortaya konulması bakımından önem arz etmektedir.

Yaşadığı çevrede Gül Baba olarak bilinen Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin de, aynı çabayı gösteren mühim bir şahsiyet olması dolayısıyla, tasavvuf tarihinin bir halkası olduğu rahatlıkla söylenebilir.

1. Orta Yol Sûfliği ve Hicâbî Abdülbâkî'nin İrşâdı Hakkında

Tasavvuf ilmi, ortaya çıkışı itibarıyla, bir yaşam tarzının ifadesidir. Esasen onun ilim olarak neşet etmesi, teoriden çok pratik hayatla alakalıdır. Örneğin, hadis, tefsir ya da kelâm ilmi, isimlerini doğrudan uğraştıkları alandan alırlarken, tasavvuf ilmi, farklı görüşlerin varlığıyla beraber, daha çok kabul gören kanaate göre ilk zâhidlerin, “sûf” yünden yapılma bir elbise giymeleri üzerine, bu ismi almıştır (Öngören, 2001: 40). Denilebilir ki tasavvufun teorik zemini, onun pratik göstergeleri üzerinde yükselmiştir. Tasavvufun ilk dönemi kabul edilen zühd dönemi, teoriden uzak, nev'i şahsına münhasır bir hayat tarzını benimseyen sûfilerin dönemidir (Masignon- Abdu'r-Râzik, 1983: 51-57). Bu dönem sûfilere, örneğini Hz. Muhammed'de bulan bir yaşam tarzını, hayatlarına uyguluyorlar, dünyaya karşı açık bir tavır sergiliyorlardı (Afifi, 2004: 31). Bu tavır, en açık ifadeyle, dünya ile araya mesafe

koymak, İslâm'ın hükümlerini gereğince yaşamak olarak ifade edilebilir. Dikkat çekici husus ise, tasavvufun ortaya çıkışındaki ağırlık merkezinin eylemlerle muttasıf olmasıdır. Zühd döneminden, ilk klasiklerin ortaya çıktığı tasavvuf dönemine geçildiğinde de, esasen bu öz düşünce ve tavır önemini yitirmemiş, sûfiler daima tasavvufun yaşanmakla elde edilebilecek bir ilim olduğunu ısrarla vurgulamışlardır. Dolayısıyla ilk dönem sûfi düşüncenin en belirgin özelliğine baktığımızda, onun hemen herkese hitap eden bir yanı olduğunu görürüz. Her ne kadar tasavvuf döneminde, pratik saha, teorik bir zemine doğru ivme kazanmışsa da, klasiklerin ana vurgusu, daima tasavvufun pratik ayağının vazgeçilmezliği üzerinedir.

Elbette bu noktada şunu da belirtmek gerekir: Pratik ve teorik birlikteliği noktasında döngüsel bir gerçeklik mevcuttur. Bir nevi, tasavvuf disiplini oluşturulan temel saik, onun pratikteki amacının bir neticesidir. Pratikteki amacın, teorikte ilkeselleşmesi ise onun doktriner yanını oluşturur. Böylelikle her iki yön hem birbirini kurgular ve hem de birbirinin devamını sağlar. Doktriner hale gelmiş tasavvufun ilkeleriyle hareket eden bir zümrenin varlığı vakidir ve ilk dönemler bu zümrenin pratikleri bu doktrini kurmuştur. Tasavvufun en ayırt edici özelliği bu organik bağıdır. Pratik hayatta bir amaca yönelik hareket edilecekse şayet, insanın daima yüz yüze olduğu gerçekliklerle de bağlantılı bir teori gerekmektedir. Vurgulamak istediğimiz husus, tasavvufun teorik düzeydeki açılımının, onun pratik hayatın gerçekleriyle birlikte düşünülerek oluşturulduğudur. Serrâc (ö. 378/988)'ın, sûfilerin adabıyla ilgili ortaya koyduğu ilkeler, hem pratiğin gereğini vurgulaması hem de bu ilkelerin herkesin hayatına uygulayabileceği davranış tarzları olması açısından mühimdir. Şeriate riayet, aza kanaat, kibirlenmemek, tevazu, îsar, sabırlı, nefsiyle mücadele eden vb. olmak, herkes için geçerli olan yaşamsal ilkelerdir (Serrâc, 1960: 29). Muhâsibî (ö. 241/855)'nin, eserlerinde verdiği tavsiyelerin yalnız isimlerine dahi bakmak, pratiğin önemini anlamamızda yeterli olacaktır: “Emniyet ve Gaflet; Kalbin Kasvetinden Korun; Ölüm Saatini Düşün; Dünyadaki Vazifeni Düşün; Hesap Gününü Düşün; Kalbi dünya isteklerinden tasfiye etmek; Ahiret isteğiyle nefsin kahrı; Amelden önce

(fili ve kalbi) afetlerden temizlenmenin ehemmiyeti; Şeytanın tuzaklarından ve nefsinin hevasından sakın” (Muhâsibî, 1991: 46, 48, 62, 78). Gazâlî (ö. 505/1111)’nin epistemolojik tartışmalardan bunalıma düşmesini de burada zikredebiliriz (Arslan, 2005: 10). O, teorik düzeydeki tartışmalardan bir fayda görmemiş, ilimleri tetkik etmiş ve nihayet, kurtuluş yolunu tasavvufta bulmuştur. Zira bu yol, bir bütünlük yoludur: “Anladım ki bu tarîk ilim ve amel ile tamamlanıyor; bana açık oldu ki, (tasavvufun büyüklerini istedikleri mertebe) ta’lîmle değil, tatmakla, halle ve sıfatları değiştirmekle elde edilir” (Gazâlî, ty.: 595). Tasavvufî düşüncenin temellerini oluşturan eserlerde, eyleme bu derece vurgu yapılmış olması, bu ilmin bir ayağının daima işleyen hayat üzerinde varlığını sürdürdüğünü gösteren önemli unsurlardan biridir.

Bu kısa izahtan, şu sonuca varılabilir: Tasavvuf zühd döneminin ardından, klasik eserlerin ortaya konulmasıyla birlikte bir ilim olarak teşekkül etmeye başlamıştır. Bu dönemden sonra, tasavvufun nazariyesini, kavramlarını ortaya koyan çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bununla birlikte, aynı zamanda bir yaşam tarzı olması, “tatmayan bilmez” ilkesi gereği, insanların bizzat tecrübe ederek vakıf olabilecekleri bir ilim hüviyetinde olmasından dolayı, irşâd faaliyetiyle, geniş kitlelere aktarılması, nesilden nesile devamının sağlanması ve yaşanılır kılınması gibi hususiyetler de, bu ilmin, teorik yanı kadar ana damarına ait meseleleri teşkil etmektedir. Bu anlamda, tasavvufî hayatı irşâd faaliyeti gösteren isimlerin, tasavvuf tarihi içerisinde yerlerini almaları, çalışmalarının içeriklerine bakılması da yine hassas konular arasındadır.

“Orta yol sūfliği” dediğimizde, yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda, pratik hayatın ıslahını gaye edinen, teorikle birlikte, halka irşâd ile tasavvufun özü diyebileceğimiz meselelerde bir ihyâ çabasını anlıyoruz. Kavramı kullanmakla tasavvuf ilmini ve tasavvufî hayatı kategorize etmek gibi sun’î bir ayrıma gitmiyoruz; kısaca değindiğimiz üzere, pratik-teorik bütünlüğü ile İslâmı yaşamak noktasında, tasavvufî düşüncenin hayata tatbikini gaye edinen bir yaklaşımı kastediyoruz. Orta yol sūfliği, ilk dönemde zâhidlerle başlayan, akabinde ilk neşrolunan eserlerde de vurgu yapıldığı üzere, şeriat-hakikat ekseninde ilerleyen ve tasavvufun özü diyebileceğimiz bir tavrın ifadesidir.

Bu bağlamda Gül Baba, oldukça iyi bir örnek teşkil etmektedir. Zira Gül Baba'nın, teorik açıklamalarla hatta yer yer felsefi izahlarla tasavvufî meselelere değindiği eserleri mevcut olmakla beraber, bütün bir yapıdan yansıyan, onun etrafını ahlâkî yönden ihyâ etmeye çalışmış olmasıdır. Örneğin, eserlerinde tasavvuf adını zikretmemiş olmasına rağmen, hem tasavvufun düşünce ekseninde, hem de yaşantıya dönüştürülmesi bağlamında kapsamlı görüşleri mevcuttur. Bu, Gül Baba özetinde, orta yol sûfilîğini karakterize eden bir hususiyettir: Daha çok, halk düzeyinde ve irşâd maksadıyla, tasavvufu yaşanılır kılma yolunda bir metot takip etmek. Bu faaliyetin, tasavvufî hayatın en ücra köşelere kadar ulaşarak, dinî ve ahlâkî yönden toplumları diri ve ayakta tuttuğu ise kuşku götürmeyen başka bir gerçekliktir.

Eserlerinin tesirleri bağlamında yerel kaldığını söyleyebileceğimiz Gül Baba, bu yerellik içerisinde, tasavvufî düşüncenin, pratik hayata yansımaları sağlaması ve bu yolda çaba harcaması bakımından, kendi sınırlarını aşan bir ilke içinde hareket etmiştir. Kanaatimize göre onun bu çabası, tasavvufî düşüncenin hayata aksetme noktasında, dikkat edilecek hususlardan birini bize göstermesi açısından önem arz etmektedir.

2. Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin Hayatı

Hicâbî Abdülbâkî Efendi, 18. yüzyılın ikinci yarısında, Kırım Bahçesaray'da dünyaya gelmiştir (Olca, 2002: 52).¹ Dedesi Ebu's-Suud Efendi'ye² ait "İbahatü'd-Duhân"³ adlı eserin sonunda, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin, Dede Cengi⁴ torunlarından olduğunun kaydedildiği rivayet edilmektedir (Bursalı, 1972: 305). Aile efradı ile ilgili de yeterli bilgi mevcut değildir. Yalnız, türbesindeki dördüncü sandukadan, es-Seyyid Müderris Hafız Mehmed Efendi adında bir oğlu, ikinci sandukadan, İsmail İzzettin Efendi isminde bir de torunu olduğunu anlıyoruz. İbrahim Zühdi Efendi de damadı olduğundan dolayı bir de kızının olduğu bilinmektedir. 1774 yılında, Kırım'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine Amasya'ya göçmüştür (Bursalı, 1916: 7).

Zahirî ilimlerdeki eğitimini Amasya’da Ürgüplü Ahmet Efendi’den almıştır. Burada, Ahmet Efendi’den, “Sahîh-i Buhârî”den, “Beydavî Tefsiri”nden; Taşköpri-Zâde’nin “Şerh-i Fevâid-i Giyasiye”, “Dürer” ve “Mutavvel” gibi eserlerden dersler okumuştur (Âkif-Zâde, 1998: 26-41). Zahirî ilimlerden icazetini alan Gül Baba, ardından, Nakşibendiyye’nin Müceddidî koluna mensup olan Turhallı Şeyh Mustafa’ya intisap ederek manevi eğitimini de bu şekilde tamamlamıştır (Muslu, 2004: 232-240). Bu açıdan, Hicâbî Abdülbâkî Efendi’nin Nakşibendiyye’den Müceddidî mensubu olduğunda kuşku yoktur. Kendisi eserlerinde bunu dile getirmemiş de olsa, şeyhinden dolayı bu bilgi elimizde bulunmaktadır (Yıldız, 2006: 13). Bundan sonraki hayatında Gül Baba, Amasya’nın Ziyaret Kasabası’na yerleşmiş ve burada irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür.

Hicâbî Abdülbâkî Efendi h.1238/ m.1822 tarihinde Ziyaret Kasabası’nda vefat etmiştir (Bursalı, 1916: 7). Vefat tarihi ile ilgili Osman Fevzi Olcay’a ait bir başka rivayet ise 1815-16 (h.1231) yıllarını göstermektedir (Olcay, 2002: 53). Genel kanaat ise vefatının 1822 yılında olduğu yönündedir. Gül Baba, tamirinde ön ayak olduğu Hicâbî Baba Camiine bitişik bulunan türbeye defnolunmuştur.

3. Eserleri

Hicâbî Abdülbâkî Efendi’nin elimizde dört adet eseri bulunmaktadır. Bu eserlerin tanıtımlarına geçmeden önce, müellifin elimizde olmayan fakat kaynaklarda zikredilen eserlerine değinelim.

Bursalı Mehmed Tahir, Hicâbî Abdülbâkî’ye ait sekiz eserden bahsetmektedir. Bu sekiz eserden sadece “el-Ebkiretü’l-Mu’telife fî- Şerh-i Emsileti’l-Muhtelif” adlı eser şu an mevcut bulunmaktadır. Diğerleri ile ilgili bir malumatımız bulunmamaktadır. Fakat Bursalı’nın bu kalan yedi eserle ilgili “Âsârı gayr-ı matbû” ifadesi bize bazı ipuçları vermektedir. Hicâbî’nin elde bulunmayan eserlerinin, basılmadığı bilgisi göz önüne alınacak olursa, kaybolmuş olma ihtimali kuvvetlenmektedir. Bursalı’nın, müellife ait olduğunu bildirdiği eserlerin isimleri şunlardır:

- 1- *el-Ebkiretü'l-Mu'telife fî- Şerh-i Emsileti'l-Muhtelife*
- 2- *Bâde-i Kevser*
- 3- *Hediye-i Hilâl*
- 4- *Înâs ve'l-İstînâs*
- 5- *Nükât-ı Tevhidiyye*
- 6- *Bâde-i Fakr ve Fena*
- 7- *Îkazü'n- Nâ'im*
- 8- *Ta'rîfü'l İnsan* (Bursalı, 1972: 299).

Bu bilgiler çerçevesinde, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'ye ait olduğu kesin olan fakat Bursalı'nın zikretmediği eserlerin tanıtımlarını yapmaya çalışacağız.

3.a. Risâle-i Zübdeti'l-İslâm

Eserin ismi⁵ risâlenin baş tarafından alınmıştır. Aynı zamanda bu risâlede, Hicâbî Abdülbâkî isminin geçtiği tek yer de burasıdır (Hicâbî, yz. 4: vr. 2a). Hicâbî Abdülbâkî Efendi bu eserinde, ağırlıklı olarak imân konusuna değinmiştir. İmânın şartları, imânın çeşitleri, imânın muhafazası gibi konuları ele almıştır. Eserin giriş kısmı diyebileceğimiz ilk kısımlarında, “Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat” itikadını bilip bu inanç üzerine olmanın gereğine işaret etmiştir (Hicâbî, yz. 4: vr. 3a). Daha sonra imân ile ilgili malumata yer vermiştir. Akabinde, ibadetler ile ilgili bilgilere değinmiştir.

- Eserin bulunduğu yer: Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi
- Dili: Türkçe (Osmanlıca)
- Kayıt no: 19 Hk - 886/2
- Müstensih: Yok
- İstinsah tarihi: Yok
- İstinsah yeri: Yok
- Cilt: Sırtı siyah meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva cilt
- Kâğıt: Suyolu filigranlı

- Yazı: Nesih
- Varak sayısı: 35 varak
- Ölçüleri: 160x110 / 110x70 mm
- Satır sayısı: 13

3.b. Risâle-i Hicâbî

Eserin ve müellifin ismi, risâlenin baş tarafında geçmektedir. Bunun dışında, eser içinde, müellifin ismi geçmemektedir. Hicâbî Abdülbâkî Efendi bu eserinde, Allah'ın fail-i mutlak oluşu konusunu işlemiştir. Zübdeti'l-İslâm'a nazaran, bu eserde daha ağır ve daha girift bir dil kullanmıştır. Eserin genelinde, Allah'ın mutlak fail olduğu tasavvufî bir üslupla anlatılmış, O'nun fail-i mutlak olması dolayısıyla, gördüğümüz her şey bu hakikati gizleyen bir perde gibidir. Bu gördüklerimiz adeta bir yoktan gösteriştir. Yani varlık yokluğa, yokluk da varlığa ayna olmaktadır: “Ammâ hakikatte ademde kevn olmaz. Belki kuru bir mukabele ve bir taalluk-ı mahfidir ve bir yoktan gösteriştir. Yani yok iken var gösteriştir.” (Hicâbî, yz. 3: vr. 1b, 2a).⁶ Hicâbî, bu fikirleri ortaya koyduktan sonra, bu yola giren için “Eğer ehil isen arayan Mevlâsını bulur. Yürü ehil olmağa.” diyerek nasihat vermekte ve “Temmet el-kitâb bi-iznillâh” ifadesiyle eserini bitirmektedir (Hicâbî, yz. 3: vr. 3b). Eserde ağır denilebilecek bir dil kullanmış ise de, özünde, yine aynı tutumun hâkim olduğunu görmek mümkündür: Esas olan Allah'ın fail-i mutlak olduğunu hatırd tutmak, bu düşünceyle kibre düşmemek, gerçek manada tevhide ulaşmak.

- Eserin bulunduğu yer: Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi
- Dili: Türkçe (Osmanlıca)
- Kayıt no: 19 Hk - 778/5
- Müstensih: Yok
- İstinsah tarihi: Yok
- İstinsah yeri: Yok
- Cilt: Sırtı siyah meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva cilt
- Kâğıt: Haç arma filigranlı

- Yazı: Nesih kırması
- Varak sayısı: 3 varak
- Ölçüleri: 210x160 / 150x90 mm
- Satır sayısı: 19

3.c. Risâle fi't-Takvâ

Eserin ve müellifin adı risâlenin başında geçmektedir. Hicâbî bu risâlesinde, takvâyı, haramlardan, şüpheli şeylerden ve mübah olanlardan sakınmak şeklinde üçe ayırarak, takvâ konusundaki düşüncelerini ortaya koymuştur. (Hicâbî, yz. 3: vr. 2b).

- Eserin bulunduğu yer: Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi
- Dili: Arapça
- Kayıt no: 19 Hk – 887/3
- Müstensih: Yok
- İstinsah tarihi: Yok
- İstinsah yeri: Yok
- Cilt: Sırtı siyah bez üzeri pembe kâğıt kaplı mukavva cilt
- Kâğıt: Avize filigranlı
- Yazı: Nesih
- Varak sayısı: 5 varak
- Ölçüleri: 160x110 / 120x70 mm
- Satır sayısı: 15

3.d. el-Ebkiretü'l-Mu'telifi fî Şerh-i Emsileti'l-Muhtelifi

Hicâbî Abdülbâkî bu risâlesinde Emsiletü'l-Muhtelifi'yi şerh etmiştir. Bununla beraber müellif yeri geldikçe, ibadetlerin faziletlerinden ve geceleri ibadetle geçirmenin öneminden, teravîh namazının faziletlerinden de bahsetmiştir. (Hicâbî, yz. 1: vr. 4/2).⁷

- Eserin bulunduğu yer: Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi
- Dili: Arapça

- Kayıt no: 19 Hk – 3150/1
- Müstensih: Yok
- İstinsah tarihi: Yok
- İstinsah yeri: Yok
- Cilt: Sırtı siyah meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva cilt
- Kâğıt: Abadi
- Yazı: Talik
- Varak sayısı: 8 varak
- Ölçüleri: 210x155 / 160x110 mm
- Satır sayısı: 20

4. Ziyaret Kasabası'ndaki İrşâd Faaliyetleri

Elimizdeki bilgiler, Hicâbî Efendi'nin Ziyaret Kasabası'na geldikten sonra, öncelikle somut düzeyde adımlar atarak, imar faaliyetlerinde bulunduğunu göstermektedir. Neredeyse harabe halde bulunan Keçioğlu Camii'nin tamiri işinde ön ayak olmuş, cami bu tarihten sonra Hicâbî Baba Camii olarak anılmıştır. Eğitim faaliyetlerini ise, caminin bitişiğine inşa ettirdiği Hicâbî Tekkesi'nde sürdürmüştür. Yine bu tekkeye yakın bir mesafede bir de medresesi bulunmaktadır. Fakat bugün itibariyle medrese ardiye olarak kullanılmaktadır.⁸

Hicâbî Efendi'nin bölge halkına müspet tesirleri bugün de devam etmektedir. Halk, sık sık bu türbeyi ziyaret etmekte ve Hicâbî'ye büyük hürmet beslemektedir. Hicâbî Abdülbâkî Efendi yörede “Gül Baba” olarak da nam salmıştır. Hicâbî Abdülbâkî Efendi yalnız Ziyaret'te değil, Amasya'da da tanınan ve bilinen bir zattır. Kerametleri ve menkıbeleri halk arasında anlatılmaktadır. Bu menkıbelerden birini kısaca nakledeyim: Şeyh bir gün, aralarında Hicâbî'nin de bulunduğu müritlerinden, dağlardan çiçek toplamalarını fakat çiçekleri koparıırken kendilerini kimsenin görmemesini ister. Herkes bir çiçekle gelir. Fakat Hicâbî tekkeye eli boş döner. Bunun üzerine şeyhi sorar: “Ya Abdülbâkî, sen çiçek toplamadın mı? Hani senin çiçeklerin?” Abdülbâkî ise bu soruya, “Sultanım, çiçekler hep Allah'ın adını zikrediyorlar.

Onlara kıyıp koparamadım... Baktım Allah beni görüyor, onun için koparamadım efendim.” diye cevap verir. Bunun üzerine şeyhi, sonradan bir konuşmasında kendini, “Bu öğrencim çok Hicâbî birisi.” demekten alamaz. Hicâbî adı da bu olaya isnad edilmektedir (Güler, 1996: 31-33).

Amasya’lı ünlü bir şair ve hattat olan Tûrabî mahlaslı Mustafa Sabri Efendi’nin Gül Baba ile ilgili yazdığı şiir de ona duyulan muhabbetin bir göstergesi olması açısından önemlidir (Olcaý, 2002: 81).

Küşâd etmis kerem bâbın seh-i her du sezâdır bu

Tarîk-i mustakîm içre hemen kenz-i gedâdır bu

Ziyaret eylese bir kez verir maksûdun Allah

Sakin terk-i edep etme makâm-ı evliyâdır bu

Talep kıl sırr-ı subhânı hurûfu muhkemâtundan

Tarîk-i Nakşbendi Hicâbî Gül Babadır bu

Gelip ayn’el-yakîn ziyaret eyle ey sûfî

Cihânın kutb-ı sultânı velâyet-i pişvâdır bu

Bu bir bahr-i ummandır mutahhir Tayyib u tahir

Eşîği tasına yüz sür kamu derde devâdır bu

Tarikat ehlinin şahı hakikat burcunun mâhı

Zihî can madenidir hem zihî bahr-i hudâdır bu

Zihî irfan zihî burhan-ı Teâlâ Allah-u zihî sultan

Rumuzu “kuntu kenzin” kâşif-i al-i abâdır bu

Veliy-i mutlak cihan içre bu mana gerçi şamildir

O derece bir sedefdir ki bu dem sırr-ı behâdır bu

Dilersen âyineni açmak pınar-ı sırrı hikmetten

Emirim, seyyidim, şahım bu taht-ı istivâdır bu

İki âlemde maksudu şolar ki menzil-i Hakk’ta

Ki irfan ehline câna, hakikat-ı rehnümâdır bu

Tûrabî okudu yazdı Hicâbî sultanın sırrın

Libasın tazeler ol sâhib-i Rıdvânı-güşâdır bu (Olcaý, 2002: 53-54).

Gül Baba'nın, irşad faaliyetlerinin içeriği ile ilgili de biraz malumat vermek faydalı olacaktır. Bu noktada şunu da belirtmek isteriz ki irşâd faaliyeti ve orta yol sûfliği dediğimiz kavramlar, esasında, tasavvufun ilk dönemlerindeki teori ve pratik birlikteliği ekseninde anlamını bulmakta, bu veçhesiyle Gül Baba'nın faaliyetleri daha anlamlı hale gelmektedir. Nitekim zühd dönemi ile başlatılan tasavvuf tarihi tedvin döneminde kitlelere yayılmaya başlamıştır. Zühd dönemindeki, pratik hayata dönük uygulamaların ihmal edilmeye başlaması, tasavvufun bir iç tenkidi olarak, ilk ortaya konulan eserlerde şiddetle eleştirilmiştir (Yılmaz, 2007: 101). Örneğin Kelâbâzî bu konuda şöyle demektedir: “Daha sonra (tasavvufa) rağbet azalmış, istek zayıflamış, “hâl” soru-cevap, kitap-risâle şekline dönüşmüştür” (Kelâbâzî, 1994: 4). Yine Kuşeyrî (ö. 465/1072)'nin, “Şimdi sûfiler şekil ve kıyafet bakımından eski sûfilere benziyor ama, ruh ve muhteva bakımından başkalaşmışlardır” sözü, pratikte yaşanan tasavvufa rağbetin azalmasındaki tehlikeyi veciz bir şekilde anlatmaktadır (Kuşeyrî, 1989: 4). Çünkü tasavvuf, hiçbir zaman, tecrübe etmek olgusundan, yani “tatmak”tan azâde olmamıştır ve teori tamamen bu pratiğin dizaynına yöneliktir. Bu anlamda, tasavvufî düşünce ekseninde İslâm'ın yaşanması anlamında kullandığımız orta yol sûfliğinin tekrar ele alınması ve kurgulanması mühim bir mesele olarak görünmektedir. Diyebiliriz ki Gül Baba, meselenin bu yönüne eğilen bir şahsiyettir. Gül Baba da, geriye dört şiirden başka bir eser bırakmayan Hacı Bayram Velî gibi etrafını irşâda çalışmıştır (Özköse, 2004: 58). Ya da yakın zamandan bir misal verecek olursak, etrafına sohbet ve vaaz yoluyla tasavvufî hayatı anlatmaya çalışan, eser vermemesine rağmen, bu metodla çevresine pek çok müspet tesirleri olan Fatih Sultan Mehmet'in türbedarı olan, Tırnovalı Ahmed Âmiş Efendi gibi, çalışmalarını irşâd kavramına yoğunlaştıran bir şahsiyettir (Demirdaş, 2012: 10, 11).

Bu minvalde Gül Baba'nın irşâd faaliyetini, “İmân”, “İbadet”, “Tasavvufî Hayat” ve “Sâliklere Tavsiyeler” şeklinde dört başlıkta kısaca izaha çalışacağız.

4.a. İmân

Hicâbî Abdülbâkî imân kavramını, kişide bir öz halinde bulunması gereken en temel haslet olarak, başlangıç noktasından en üst seviyeye varıncaya kadar, tedrici bir bakış açısıyla ele almıştır. Öncelikle kişide bulunması lazım gelen imân ve bu imânı oluşturacak zaruri bilgilerden bahsetmiş, temele *imân* kavramından ne anladığını koymuştur. Öyle ki bundan sonraki aşamalarda, imândan bahsederken, içinde bu zaruri bilgilerin bulunduğu *imân* anlaşılacaktır. İmân bilgi ve teorik olarak bir zemine oturmalıdır. Bunun için o, çevresine “İlm-ü Dîn” denilen bilgileri öğrenmelerini salık vermiştir. Hatta öyle ki bu bilgilerden mahrum olanın “İmânı ile hükmlunamaz, boğazladığı yenilmez, nikâhı sahih olmaz” (Hicâbî, yz. 4: vr. 2a). İlm-ü Dîn’in kapsamı ise şunlardır: Allah’ın sıfatları, Peygamberlerin sıfatları, İsimlerinin bilinmesi vacip olan peygamberler, Hz. Peygamber’in soyundan gelenlerin isimlerinin bilinmesi vacip olanlar, sahih olarak bilinmesi gereken, Hanefîlik, Mâlikîlik, Şâfîlik, Hanbelîlik mezhepleri (Hicâbî, yz. 4: vr. 2b-3a). İmânın şartlarını ise Gül Baba şöyle zikreder:

“Hâsilu’l kelâm, imân-ı mufassal budur ki Hak Teâlâ varlığına ve birliğine ve evladdan ve şerikden münezzehtliğine ve hâzır ve gâib ve gönülden geçeni bildiğine... Dille ikrâr edib gönülle gerçeklemedir. Ve meleklerle ve cem’i peygamberler peygamberlikte beraber olup, bazı enbiyânın bazıları üzerine fazâilde farkı olduğuna imân getirmekdir. Ve gökten inen kitâblara İncil’e ve Tevrat’a ve Furkân’a ve Zebur’a, suhûflara kelâm-ı kadîmdir ve mahlûk değildir deyü imân getirmekdir. Kıyamet gününde şimdiki beden dirilib, müstehâk olduğuna göre cennete yahud cehenneme gittiğine imân getirmekdir. Hayr ve şer Allahü Teâlâ’nın mahlûkudur, kulun kesbidir ve dahi ötesine aklımız ermez deyü imân getirmekdir. Ve helâli helâl, haramı haram bilmekdir, bunu böyle bilmeyeni kâfir bilmekdir” (Hicâbî, yz. 4: vr. 8a-8b).

Hicâbî Abdülbaki’ye göre sahih bir imâna sahip olmanın diğer bir şartı da “Fırâk-ı dâlle itikadları üzere olmamak, Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’e yani Rasûlullah, ashâbı ve tebe’i tabiîn ve selef-i salihîn itikadı üzere olmaktır” (Hicâbî, yz. 4: vr. 3a). Tercihe şâyân olan mezhep ise Hanefîyye’dır (Hicâbî, yz. 4: vr. 3a). Bu bilgilerden

biz, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin Ehl-i Sünnet çizgisinde ve Hanefî mezhebine bağlı bir sûfî olduğunu anlıyoruz.

Hicâbî'ye göre imân durağan değil, ilerleyen, ilerlemesi gereken bir şeydir. Bu manada imân kategorize edilebilir:

4.a.1. İmân-ı Taklîdî:

İkiye ayrılır. 1. Taklîd-i sahih, 2. Taklîd-î batıl. Batıl olan taklitte, kişi “Lâ ilâhe illallah” der lakin bunun ne manaya geldiğinden dahi haberi yoktur. Sahih olan taklitte ise, kişi yine bir cehalet içinde olabilir ama, en azından bu kelâmı zikredenlerin bir murâdı olduğunu düşünür. Bir bakıma bilmesede bilenlere saygısı vardır (Hicâbî, yz. 4: vr. 5a-5b).

4.a.2. İmân-ı Tahkîkî:

İkiye ayrılır. 1. İstidlâlî imân. 2. Zevkî imân. İstidlâlî imânda kişi bu “âlem-i mahsus”a bakar ve anlar ki bu âlemde olan hiçbir şey kendiliğinden olamaz. Bu düşünce, delillendirmenin ilk basamağıdır. Ve şöyle düşünür: “Belki bunların ve bu tasarrufların cemisinde mahsus bir kâmil üstad-ı sanî’ vardır.” Bu imân, duyularla elde edilen bilgidен yola çıkarak Allah’ın varlığını keşfetmekle elde edilir (Hicâbî, yz. 4: vr. 5a-5b). İmân-ı zevkî ise, artık bahsi geçen basamakları geçen bir kişinin, yani işin ehlinin ulaşabileceği, onların anlayabileceği ve avama açık olmayan bir imândır. Bu yalnız tadılabilir, lakin anlatılmaz (Hicâbî, yz. 4: vr. 7b).

İmân, taklîdî de olabilir, tahkîkî de olabilir; arzu edilen tahkîkî imândır. (Hicâbî, yz. 4: vr. 4b-5a). Nitekim Hicâbî, imânın son noktasında, üst bir derecede, “imân-ı zevkî” kavramını kullanır ve ona göre bu imân, “Avamla müsahabetde iken çok faide verir değildir” (Hicâbî, yz. 4: vr. 7a).

Bu başlıkta sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Gül Baba’da öncelikle, ehl-i sünnetin kabulleriyle şekillenen imân her şeyin merkezinde ve temelinde yer almaktadır. Geri kalan her şey; ilim, ibadet, muhabbet vb. ancak bu temel üzerinde yükselmektedir. Bu sebepten olmalıdır, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin eserlerinin hemen her sayfasında, imân ve şirk gibi iki zıt kavramın etkileri kendini göstermiştir.

Ve esasen, insanın bütün faaliyetinin bu iki kavramdan birine erişmek ve diğerinden kurtulmak gibi iki ana yolda ilerliyor olması da Hicâbî'nin düşünce dünyasında önemli bir yer tutmaktadır.

4.b. İbadet

Hicâbî'de ibadetin temel işlevi, kişinin imânını muhafaze etmesidir. Bir bakıma, teorik alt yapısı oluşturulmuş, üzerinde yükseleceği temel belirlenmiş olan imânın, sür git devamını sağlayan unsur da ibadetlerdir. Hicâbî teorik kısma “din”, pratik kısma ise “şeriat” demektedir. (Hicâbî, yz. 4: vr. 3b). Fakat bunların birbirini tamamlayan unsurlar olduğunu unutmamak gerekir. Hicâbî, ibadetler konusunda hem malumata hem de ibadetin düşünsel alt yapısına dair vurgular yapmıştır. Örneğin, İslâmın şartı, “Savm, salât, hac, zekât, kelime-i şehadet.” olmak üzere beştir (Hicâbî, yz. 4: vr. 3b). Gül Baba, bunun gibi, halkın bilmesi gereken temel bilgileri eserlerinde vermiştir. Burada bu bilgilere detaylı girmeyi gerekli görmüyoruz. Yalnız, halkın anlayabileceği, bilmesi gereken temel bilgilerin konu edildiğini söylemekle yetinelim.

Hicâbî Abdülbâkî Efendi tarafından zikredilen malumatla, daha çok insanların ibadetler ve ibadetlerin şartları hakkında bilinçlendirilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Fakat bunun bir adım ötesinde, kişinin ibadetlerinde bir maksadı, bir düşüncesi olması gerekmektedir. Hatta diyebiliriz ki Hicâbî Abdülbâkî Efendi de insanlara kuru malumat vermeyi değil, insanların bu malumatlarla Allah yolunda şaşmadan yürümelerini sağlamayı amaçlamıştır.

Hicâbî Abdülbâkî Efendi'de ibadetler, bir bilincin, bilgiyle donatılmış bir alt yapının akabinde bir mana kazanmaktadır. Bu ibadetler nefse ağır gelse bile, kişi aklıyla bilir ki bu ibadetler kendisi için faydalıdır ve kurtuluş için zaruridir. Bu manada ibadetler, kişinin aklıyla tercih ettiğini, yine mantıklı silsile uyarınca koruma eyleminin bir tezahürüdür.

İbadet kavramı, son noktada, bir kişinin anlayabileceği ve hayatına uygulayabileceği bir davranış örüntüsü olarak değerlendirilebilir. Hicâbî'ye göre, ibadetlere

sıkı sıkıya bağlı kalmalıdır. Zira ibadetler, İslâm'ın ve Hz. Peygamber'e muhabbetin bir gereğidir. Fakat bu muhabbet, “muhabbet-i tabiiyye” değil, “muhabbet-i akliyye”dir. Yani kişi, Hz. Peygamber'i annesini, kardeşini sevdiği gibi, tıpkı “ciğerde kanın kaynakıldığı gibi” doğal yolla değil, ama aklı ızanla ölçüp biçip, ibadetlerin kendisi için faydalarını fahmederek ve bu doğrultuda hareket ederek, kendine ahlâkî ve ukbâ yönünden “Hz. Rasûl (s.a.v.)'ün her kişinin donu bağından yapışıp, çekip cehennemden kurtarmak kastettiğin” anlayarak bir sevgi besler (Hicâbî, yz. 4: vr. 10a-10b). Böylece o, bilgisel bir alt yapıyla, hem Hz. Peygambere tabi olur, hem de ibadetlerin gereğini anlar. Artık, manevî bir faydaya dönük olan ibadet kavramı, zor gelse dahi, bir mü'minin vazgeçmeyeceği bir eyleme dönüşür. Bu hakiki bir mü'min olabilmek için elzemdir. Çünkü ibadetler, imânın, fiiliyat üzerindeki tesirinin göstergesi durumundadır.

Hicâbî Abdülbâkî Efendi bunu şöyle bir misalle açıklar: Doktorun bir hastaya verdiği ilaçlar acı olabilir. Yalnız bu acılık, hastaya eziyet için değil, bilakis şifa içindir. Hasta da akıyla bunu bilir, şifasının bu acı otlarda olduğunu anlar ve o otları canı hiç istemese de içer. Tıpkı bunun gibi, kişi Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu emirlerle, insanları cehennemden çekip kurtarmak istediğini bilir ve anlarsa, o zaman sevmediği acı ibadete sarılır, heva ve hevesini terk eder, “tatlı uykusunu” bölüp namaza kalkar ve işte o zaman “Hakkan mü'min olur” (Hicâbî, yz. 4: vr. 10a-10b).

Görüldüğü gibi, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin dini düşünceleri canlı, pratiğe dönük ve birbirleriyle organik bir bağ içerisindedirler. Bu düşünce sistemi, doğal olarak Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin eserlerine bir üslup ve tavır olarak da yansımış bulunmaktadır. O, kavramlara tarif ve izahat getirmekten ziyade, kavramların pratik düzlemde, insana ne gibi faydalar sağlayacağına yahut insanın hangi yollarla kendini koruyacağına ağırlık vermiştir. Dolayısıyla bahsi geçen ve geçecek olan kavramlar, daha canlı, daha hayatın içinde ve doğrudan kişinin yaşantısını şekillendirmeye yönelik olarak kullanılmıştır.

4.c. Tasavvufî Hayat

Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin tasavvufî görüşleri her haliyle ehl-i sünnetin renkleriyle bezenmiştir. Adeta tasavvuf, dini hayatın güçlü, sarsılmaz bir seviyeye gelmesini sağlayan bir itici kuvvet ve ehl-i sünnetin akideleri de, tasavvufun nasıl anlaşılması gerektiğini gösteren bir pusula gibidir. Hicâbî Abdülbâkî Efendi tasavvufî düşünce sistemini, ehl-i sünnetin sarsılmaz kaidelerine uygun olarak inşa etmiştir.

Hicâbî'de kavramlar, birbirleriyle iç içe ve organik bir bağ içerisindedirler. Bu bağlamda, onun imân ile ilgili görüşlerini anlamak tasavvufî görüşlerini anlamakla, ibadetler ile ilgili görüşlerini anlamak, ilim ile ilgili görüşlerini anlamakla yakından ilgilidir. Denilebilir ki o, tasavvuf kavramını yahut tasavvuf kapsamında başka bir kavramı ele alıp, bu kavramı derinlemesine, ilmî bir şekilde ve tarihi serüveniyle beraber işlemekten daha çok, bu kavramın fonksiyonuna, insan hayatındaki işlevine ve faydasına yönelmiştir. Bu açıdan bakıldığında, onun eserlerinin, eğitici ve tavsiye edici bir yapı kazandığı, kavramların daima bu amaç etrafında ele alındığı görülmektedir. Elbette ki müellifin kapsamlı denilebilecek bir tasavvuf görüşü vardır. Fakat anlattıklarımız çerçevesinde, onun tasavvufî görüşleri, eserlerinde müstakil bir yapı arz etmekten ziyade, bütünün bir parçası konumundadırlar.

Bahsettiğimiz sebeplerden dolayı biz, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin tasavvufî görüşlerini açıklarken, okularımız doğrultusunda bir tasnife giderek, öne çıkan konuları başlıklar halinde ve makalemizin sınırları gereği kısaca incelemeyi uygun buluyoruz. Eserlerinin genel muhtevası göz önüne alındığında, “İlim”, “İnsan ve Varlık”, “Allah'ın Fâil-i Mutlak Oluşu” başlıklarından, onun tasavvufî görüşlerinin özüne ulaşmanın mümkün olacağı kanaatindeyiz.

4.c.1. İlim Hakkındaki Görüşleri

Hicâbî'de ilmin imânî bir alan veya mertebe oluşturacak bir öge olarak işlev gördüğünü belirtmek isteriz. İlim, imânın sahih olmasını sağlayacak malumata sahip olmak anlamında kullanılır. Bir bakıma imânın teorik zeminini ilim oluşturur. İmân sahibi olmak ise, kişinin kendisi üzerinden, Allah'ı bilmesi anlamına gelmektedir.

Hicâbî bu konuda Gazâlî çizgisinde görünmektedir. Gazâlî de ilimden maksadın, Allah'a giden yolun keyfiyetini bilmek ve bu yolda doğru ile yanlış ayırt edebilecek seviyeye gelmek olduğunu söylemiştir. (Gazâlî, 1327: 5, 15-16). Anlaşıyor ki Hicâbî Abdülbâkî, Gazâlî'nin ilmi, Allah'ı bilmek ekseninde yüzdüren tavrını benimsemiştir. Bu bağlamda diyebiliriz ki "ilim" kavramı, müellifin eserlerinde epistemolojik anlamda değil de, ontolojik bir anlamda gerçek manasını kazanmaktadır. Yani ilim insanı kemâle erdiren bir haslet olarak manasını bulmaktadır. Bilmenin pek çok çeşidi, bilgiye ulaşmanın pek çok yolu vardır. Maksat imân sahibi olmaksızın, kişi hangi yolla, yani hangi tür bilmeyele sağlarsa sağlasın sahihtir: "Gerekse sülûk ehli gibi nefsin avâlim-i külliye-i cami' bir cevher-i mücerred bilip Rabbini dahi ona münasip...bilsin, gerekse aklı erdiğince heykel-i mahsûs bilip halk olduğu tertibini...bilsin...maksûd hâsıl olur" (Hicâbî, yz. 4: vr. 21a).

Hicâbî'de ilim, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn olarak üçe ayrılır (Hicâbî, yz. 4: vr. 7b). Fakat o, ilim ile ilgili derin mevzulara girmez, aksine, ilim ile imân arasındaki bağı gözetir. İlme'l-yakîn, bir kişinin Bağdat şehrinin varlığını duymasına benzer. Fakat kişi, Bağdat hakkında bir malumata sahip değildir. Bu bilgi taklîd-i sahîh olan imâna denk gelir. (Hicâbî, yz. 4: vr. 5b-7b). Ayne'l-yakîn ise kişinin uzaktan Bağdat'ı görmesine benzer. Tam bir bilgi olmasa da, yine de görmek ve bilgiye yaklaşmak söz konusudur. Bu bilgi de imân-ı istidlâlî'ye denk gelir (Hicâbî, yz. 4: vr. 5b). Hakka'l-yakîn, kişinin Bağdat şehrini görüp tecrübe etmesiyle izah edilebilir. "Şehre girip cemi' mahallatı ve pazarları tafsilen görse bir ilim dahi hâsıl olur ki evvelki ilimlerden dahi âlâ dahi eclâ" olur (Hicâbî, yz. 4: vr. 7b). Hakka'l-yakînin imâni sınıflandırmada karşılığı ise, imân-ı zevkîdir. Yani söylenebilir ki tıpkı Bağdat şehrini hakka'l-yakîn bilen bir kimse gibi, imân-ı zevkî sahibi bir kimse de, o derece Rabbini bilme noktasına ulaşmıştır.

Rabbini bilmek, sûfî istılahta, marifet kavramı ile karşılanır. Kişi aklını kullanarak Allah'ın var olduğuna kani olduktan sonra, yakîn dereceleriyle, üst düzeyde sahîh bir imâna sahip olmalıdır. Peki, bu nasıl sağlanacaktır? Öncelikle, "avalim-i külliye" zikretmekle: "Nefsimizi biliriz de, Rabbimizi bilebilmemiz için, lazım

oldu ki avâlim-i külliyei icmalen zikreyleye” (Hicâbî, yz. 4: vr. 11a). Avâlim-i külliye muazzam bir büyüklüğe sahiptir. İnsan buradan tekrar kendine bakar ve görür ki her âlem, yaratılışın bir mahiyeti olarak insanda bulunmaktadır: “İnsanın ruhu âlem-i ceberûtta, kalbi âlem-i melekûtta ve cismi âlem-i mülkte”dir. Bu âlem-i külliye insana sığmıştır ve insan bu itibarla bir “Âlem-i kebîr”dir. (Hicâbî, yz. 4: vr. 15b). Bir kişi şayet bu keşfi gerçekleştirirse, zevkî imân sahibi olabilir. Elbette bu, kişiden kişiye göre değişecektir. Neticede, Allah kullarına farklı miktarlarda marifet vermiştir. Bu marifetin üst noktası ise bütün bağlardan kurtulmuş olarak, imân-ı zevkî sahibi olmaktır.

Görüldüğü gibi ilim, evvela varlığı ve varlığın mahiyetini müşahede yoluyla anlamak ve bu bilgidен yola çıkarak Allah’a ulaşmak, bu manada sahih bir imân sahibi olmaya yönelik bir haslettir.

4.c.2. İnsan ve Varlık Hakkındaki Görüşleri

Hicâbî Abdülbâkî Efendi’nin varlığa bakışının özünü, onun yaratılmış olması oluşturmaktadır. Yaratılmış olmak, tabii olarak, kendi kendine olamama özelliğini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, kendi kendine olamayan bir şeyin, bir oldurucuya ihtiyacı vardır. Biz tabiatın bütününe şöyle bir baktığımızda muhkem ve manzum işler görürüz ki varlığa ait bu özellikler, onun yaratıcısının da özelliklerini bize işaret eder. O halde, varlığın mahiyeti ne kadar iyi kavranırsa, Allah da o denli iyi anlaşılacaktır. Bir kimse bu âleme baktığında, ilk olarak karşısına çıkacak şey, nizam olacaktır. Her şey yerli yerinde ve olması gerektiği gibidir. Kişi burada, müşahede yoluyla ve ilm-i istidlâli ile mevcudatın niteliğine ait bir keşfetme faaliyetine ve bu işaretleri kullanmaya yönelir. Bu işaretler onu bir kâmil-i üstadın varlığına götürür: “Kul bu âlem-i mahsûsun bu vechile muhkem bünyâdına nazar eyleye. Göre ki bu yerler ve gökler ve ay ve güneş ve yaz ve kış dirilmek ve oldurmak ve tedbir ve tasarruf kendiliğinden hod sadır olmaz. Belki bunların ve bu tasarrufların cemi-sinde mahsus bir kâmil üstâd-ı sâni’ vardır” (Hicâbî, yz. 4: vr. 5b). Bütün görünenler üzerinde tasarruf olunanı ifade eder. Yani, Allah Teâlâ, bu âlem üzerinde tasarruf

sahibi olan yegâne varlıktır. Hiçbir şey, Allah'ın yaratması olmaksızın vücut bulamaz: “Âlem-i mülkte göz kımıltısı ve âlem-i melekûtta gönül kımıltısı olmaya çare yoktur. İlla onun ilmiyledir ve kazası ve kaderiyledir” (Hicâbî, yz. 4: vr. 6a). Varlık, var olma noktasında, bir yaratıcıya muhtaç olmasının yanında, kişiyi Allah'a ulaştırmakta da pek çok işaretler barındırmaktadır. Bu husus, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin varlığa bakışının temel dayanağıdır.

İnsan ise bütün yaratılmışların içinde müstesna bir yerdedir. İnsanın bir âlem-i kebîr⁹ olmasının yanında, onun bir de kendi karakteri ve hem bedensel hem ruhsal özellikleri vardır. Bu özelliklerle o, diğer canlılardan ayrılır. Zira onun farklılığı, ahlâkî ve ukbânın akıbeti bakımından tehlikeler de içermektedir. Ulu bir şehre benzeyen bu insan vücudunda, üç sakin oturmaktadır: Melek, cin ve insan:

“Melek dediğimiz Hak'tan gelen ruhtur ki ilim ve marifet onun hizmetidir. İnsan dediğimiz ruh-u hayvânîdir, gıdanın gayet latifinden hâsıl olur. Yüreğin ortasında tahta vardır, lakin cemi' azayı bir eder, damarlardaki kanı merkeb eder. Cin dediğimiz ruh-u şehvânîdir ki ciğerde olur. Her uzvun gıdası bunun elinden bahş olur. Sekiz üstâd dahi buna hizmet eyler. Bunun maksûdu hemen bedeni ma'mur eylemektir. Bu, ne Allah Teâlâ bilir ve ne haşrı ve ne neşri anlar. Nefs-i emmâre dedikleri budur” (Hicâbî, yz. 4: vr. 18a-18b).

Görüldüğü gibi insanın fiziki yapısı, onun bazı özelliklerini ele vermektedir. İnsan bedenine meskûn olan bu üç taife, aynı zamanda insanın üç eğilimini de ifade etmektedir ki bu eğilimler, tabiattaki diğer varlıklarla kıyaslandığında yalnız insanda bulunmaktadır. İnsana has olan bu durum, onun bir çelişkiler yumağı olduğunu da izah edebilir. Öyle ki bu üç taife, daima savaş halinde olan düşmanlardır ve insandan insana ya da aynı insan bedeninde fakat zaman içinde birbirlerine üstünlük sağlamaktadırlar. Kaynağı insani veya şeytani olan eğilimlerin mücerret mahiyeti, somut olan insan bedeninde ve belli azalarda ikamet etmektedirler. Dolayısıyla insan, hem bu âleme hem rububiyete veya aynı anda hem varlığın aşağı tabakalarına hem de gözle görülemeyen ve dille anlatılamayan yüce makamlara aittir. İnsanın tanınmasından maksat daima son noktada Allah'ı bilmek ve imânda tam olmaktır.

“Hülâsâi cevab bu oldu ki bir kimse mücâhede ve mükâşefe sebebiyle nefsinin bu vechile bilse Rabbisin dahi onan münasip kemâl kudret ile ve eğer nefsinin daha âla vechile bilse Rabbisin dahi ona göre kemâl arifanla arif olur... fi'l cümle kendini bilen Rabbisin bildi, mü'min oldu ve kendini bilmeyenler şerrinden Allah saklaya” (Hicâbî, yz. 4: vr. 16a).

4.c.3. Allah'ın Fâil-i Mutlak Oluşu

Allah fâil-i mutlaktır. Âlemlerin yaratıcısı ve âlemler üzerinde yegâne tasarruf sahibi olandır. Onun izni, iradesi ve kudreti olmadan, “bir göz kımltı” dahi vücuda gelemez (Hicâbî, yz. 4: vr. 6a). Hiçbir kul, onun izni olmadan hareket edemez, tasarrufta bulunamaz. Kulun yaptığı işleri kendi tasarrufunda görmesi küfürdür:

“Yani cemi‘ yerlerde ve göklerde ve bahirlerde ve dünyada ve ukbâda ve ezelde ve ebedde işlenen ve vücuda çıkan bedayiş yoktur, illâ ânın fail-i hakîkisi Hak Teâlâ’dır. O’ndan gayri fail yoktur. Var bilmek var zanneylemek şirktir ve tevhide muhaliftir. Mesela mahcûbların şarkta Zeyd şöyle işledi ve garbda Amr böyle işledi ve arşta melekler şöyle zikreyledi ve ferşte sinekler böyle fikreyledi demek cümlesi şirk-i hafidir” (Hicâbî, yz. 3: vr. 1b).

Bu konuya en iyi örnek, Karagöz oyunudur. Bilindiği gibi Karagöz oyununda perdede konuşur halde gördüklerimiz ile gerçekte konuşan aynı değildir ve biz gerçekte konuşanın kim olduğunu görmediğimiz halde Karagöz’ün de gerçekte konuşmadığını ve onu konuşuran bir fail olduğunu biliriz. İşte bu âlem de tıpkı bir Karagöz oyunu gibidir ve bütün bu görünenlerin ardında bir fail-i mutlak vardır (Hicâbî, yz. 3: vr. 2b).

Hicâbî Abdülbâkî Efendi için, Allah’ın fail-i mutlak olması, felsefî bir meseleden ziyade yine imâni bir meseledir. Gerçek failin Allah olduğunu bilememek, kişiye bilgisel açıdan bir zarar vermez, fakat imâni açıdan kişinin küfre düşmesine sebep olabilir. İşte, Hicâbî Abdülbâkî Efendi’nin konu ile ilgili söylediklerinin temel amacı, kişiyi bu tehlikeden uzaklaştırarak onu imân noktasında tutacak sağlıklı bilgilerle donatmaktır. Yani Hicâbî’de her bilgi ve görüş, hakiki imânın oluşumunu

sağlaması açısından zikredilmeye değer bir görünüm arz etmektedir. Allah'ın fail-i mutlak olması hususunda da gaye, kişinin bu kat'i bilgiyi kabul etmesi ve bundaki hikmeti anlamasıdır. Kişinin burada keşfi, Allah'ı fail-i mutlak olarak bilip, bunu tam manasıyla fehmedip, kendi aciziyetini tayin edebilmesindedir.

4.d. Sâliklere Tavsiyeler

Hicâbî'nin öğüt verici, yol gösterici tavrı, bazı pasajlarda daha yoğun bir karakter arz eder. “Ey Talip!”, “Ya Muîn!” gibi hitap ifadeleriyle başlayan bu cümleler, adeta bütün anlatılan mevzulardan sonra sâlikin yürüyeceği yolu belirleyen, yapması ve yapmaması gereken işleri tayin eden, düşünce yapısını şekillendiren bir hal almaktadırlar. Yine de belirtmek gerekir ki, bu ifadeler, sadece tasavvuf yolunu benimseyenler için değil, her kim olursa olsun hayatında uygulayabileceği bir yapıdadır. Bu tavsiyelerden bir kaçını burada zikretmek istiyoruz:

1- Sâlik öncelikle imânını sağlam bir zemine oturtmalı, bu zeminin yapısını oluşturan bilgileri ihtiva eden ilm-ü dine mutlaka sahip olmalıdır. Çünkü bu ilim, imânın başlangıç noktasıdır: “ Ey Talip! İlm-ü din, sen bil ki iş bu mesail-i zaruriyyat-ı diniyyedendir. Bunları bilmeyenin İslâmıyla hükmolunmaz ve farz ve nafilisi kabul olmaz... nikahı dahi sahih olmaz. Maazallah o kişi mürted hükmünde olur” (Hicâbî, yz. 4: vr. 2a). Bu bilgiyi edinmek, imânın başlangıcı olduğu gibi, denilebilir ki sâlik için de yolun başlangıcıdır.

2- İlm-ü din ile imân sahibi olmak sâlik için yeterli değildir. Sâlik akl-ı mi-zanını kullanıp imânına deliller bulmak zorundadır. Bunun için önce “bu âlem-i mahsusun muhkem bünyadına” bakmalı ve bütün görünürlerin ardında bir yaratıcının olduğunu anlayacaktır: “ Heman saat kul can-u gönülden hüsn-ü kabul eyleyip semi'nâ ve ata'nâ, amennâ ve saddaknâ deyip imân-ı istidlâlî dairesinde mütemekkîn olur.” Yani sâlik, Allah'ın tek oldurucu ve yaratıcı olduğunu anlayarak kendi aczini de bilecektir: “Nice dilerse öyle tasarruf eder. Ve O'nun dileksiz ne göz kımıldar ve ne gönülde bir nur. Buna “tevhîd-i ef'âl” makamı denir” (Hicâbî, yz. 4: vr. 6b).

3- Sâlik unutmamalıdır ki, yaratıcıyı tanımak onun için hakiki hedeftir. Fakat bunun için, evvela kendini tanıması gereklidir. “Nefsini mahlûk bilse Rabbini halık bildi, nefsinin fani bilse Rabbini baki bildi. Fi’l cümle kendini bilen Rabbini bildi, mü’min oldu” (Hicâbî, yz. 4: vr. 16a).

4- Sâlikin Allah’a ulaşmak yolunda zihinsel ve ruhi bir çaba içinde olması kaçınılmaz bir asli vazifedir. Fakat imânlı olmak meselesi, yalnız zihinsel bir süreç değildir. Evet, önce sâlik için bazı keşifler söz konusudur ama bu keşiflerin ve elde edilen bilgilerin, pratik zeminde, yani yaşamda, mutlaka bir göstergesinin de olması gerekir. Bu göstergeyi oluşturacak örnek, sâlik için Hz. Peygamber’dir. “Ol rasul (s.a.v.) buyurduğu, tabiatı sevmeyi acı ibadetlerde idiğin akl-ı mizanla bilip, tabi olup, tabiat-ı hevesin terk edip, Rasule muhabbet eyleyip, buyurduğuna tabi olub Hakkan mü’min olur” (Hicâbî, yz. 4: vr. 10b).

5- Sâlik istemese de ibadetlere devam etmelidir. Çünkü ibadete devam etmek, Hz. Peygamber’e uymanın bir gereğidir:

“Pes imdi bir kişi, Rasul (s.a.v.)’ün her kişinin donu bağından yapışıp, çekip cehennemden kurtarmak kastettiğin anlayıp, kendinin iki cihanda felah bulması... tabiatı(nın) sevmeyi acı ibadetlerde idüğün akl-ı mizanla bilip.... Rasûle (s.a.v.) muhabbet eyleyip buyurduğuna tabi olur tatlı uykuyu belki ıscak (okunamadı) terk edip derûn namazına kalkar. Ol kişi Hakkan mü’min olur” (Hicâbî, yz. 4: vr. 10b).

6- Peki, sâlik, bunca dikkatine ve çabasına rağmen gaflete düşmeyecek midir? Elbette düşecektir. Zira Allah’ın affının ve rahmetinin tecelli edeceği yer yine sâlikin kendisidir: “Ey Talib-i Hakkani! Bu manayı baid görüp... deme ki vücud-u insan gayet de kabil-i cevherdir. Bir miktar gaflet(in), zulumatın nuru ilahiyle kaldırabilecek. Hususan ki Hazreti Kerem’in celle ve alâ hidayeti ve keremi gelse gerek” (Hicâbî, yz. 4: vr. 27a).

7- Bütün bu nasihatler toptan düşünüldüğünde, sâlik tarafından nasıl başarılabilecektir? Her an tetikte olmakla. Her an tetikte olmak demek, “Her nefesin nafîle taate sarf” etmek, her anı Allah ile doldurmak, ilerleme içinde olmak demektir (Hicâbî, yz. 4: vr. 25b). Bu Allah’ı zikretmekle olur. Allah’ı zikretmek, sâlik’in her anını

Allah'ın doldurmasını, geriye başka bir şeyin kalmamasını sağlar. Böylelikle sâlik, an içinde Allah ile var olur. Bundan sonra korku, sâlike bu anlamda Allah'ı zikretmekte gafil olmayı ifade edecektir: “Allah'ı zikretmek, kazası mümkün olmayan daimi bir farzdır. Böylece her nefes, bin yıla denk gelir... Akıl, Hû, Hû diye zikrettiğinde, gafletten emniyete alınmıştır” (Hicâbî, yz. 3: vr. 3a).

Sonuç

Hicâbî Abdülbâkî Efendi, 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın başlarında yaşamış bir Nakşibendî-Müceddidî şeyhidir. Kırım Bahçesaray'da doğmuş ve buradan Amasya'ya göç etmiştir. Onun yerel kalmış bir tasavvuf önderi olduğu söylenebilir. Hicâbî Abdülbâkî Efendi, öncelikle yaşadığı çevreyi hem ruhi hem dini yönden eğitmekle uğraşmış; daha çok irşâda dönük bir yaklaşımla çalışmıştır. Hedefteki bu kitlenin, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin üslubunu belirleyen bir faktör olduğu da söylenebilir. Yani insanların eğitim düzeyleri, algı seviyeleri, kabiliyetleri nispetinde, o, eserlerini oluşturmuş ve görüşlerini ortaya koymuştur. Bu husus, kanaatimize göre, onun en karakteristik özelliğidir. Yine bu minvalde, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin yoğun olarak Ziyaret kasabasında olmakla beraber, Amasya çevresinde tanınmıyor ve kendisine büyük bir hürmet gösteriliyor olması da manidardır. Böylelikle Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin, dikkatini yakinen muhatap olduğu kitlenin, itikadi ve ameli hayatının esaslarını irşat etmeye yönelttiğini söyleyebiliriz.

Eserlerinin elimizde mevcut bulunanları incelendiğinde, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin, tasavvufi hayata taalluk eden belli bir yaşam tarzını hedefe aldığı da rahatlıkla söylenebilir. Burada dikkati çeken husus şudur: Kişinin hayatına uygulaması için tavsiye edilen yaşam tarzı ile tasavvufi hayatın doğal yolla bir benzerliği söz konusudur. Bir başka ifadeyle, Hicâbî'nin düşünce ve inanç dünyasında, İslâmi yaşam biçimi, aynı zamanda tasavvufun belli başlı kalıplarını da ihtiva etmektedir. Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin, Ehl-i Sünnet kaidesi üzerinde yükselen bir imân anlayışını merkeze alarak, bu imânı muhafaza edecek, devamını sağlayacak ve her an

yükseltecek bir hayatı amaçladığını söyleyebiliriz. Esasen bu, İslâm'a uygun yaşamakla eş anlamlıdır ve tasavvuf da bunun sağlanmasında, en etkili ve en geçerli bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Kur'an'a ve sünnete uygunluk, insanın Allah'ı bulma yolunda attığı her adıma ve her adımı bir adım öteye taşıyacak her kavrama ana karakterini kazandıran daimi, ilk ve son kriterdir. Bu yönüyle tasavvuf, bir disiplin olmanın ötesinde, bizzat, kişinin hakikat kapılarını aralama çabasının ta kendisi olmaktadır. Biz, yalnız nazariyatta kalmayan ya da sadece belli bir kesime has kılınmış bir tasavvuf anlayışına değil, aksine hemen her ferde gücü nispetinde uygulayabileceği, İslâm'ı tasavvufi bir eksende yaşama amacına yönelik çabalara, orta yol sülflüğü diyoruz. Gül Baba, tasavvufun doğuşundan günümüze değişmeyen bu pratiğe dönük gayesine hizmet etmiş, irşâd faaliyetleriyle orta yol sülflüğünü etrafına anlatmaya, eserlerinde dile getirmeye çalışmış mühim bir sülfi şahsiyettir.

Sonnotlar

1. Hicâbî'nin doğum tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Hicâbî'ye ait olan "el-Ebkiretü'l Mu'telife fî- Şerhi Emsileti'l-Muhtelife" adlı eserin baş tarafında da kimin yazdığı belli olmayan aynı bilgiler mevcuttur. Fakat eserin başındaki bu yazının bir yerinde, "Osmanlı Müelliflerinde" ibaresi geçtiğinden dolayı, bu bilgiyi ayrı bir kaynak olarak görmüyoruz. Hicâbî'nin hayatı hakkındaki bilgilerin yegâne kaynağı Bursalı Mehmed Tahir'in "*Osmanlı Müellifleri*" ve "*Kırım Müellifleri*" adlı eserleridir.
2. Ebu's-Suud Muhammed Efendi hakkında bir bilgimiz yoktur. Sadece, Hicâbî'nin dedesi olduğunu biliyoruz. Bkz. Bursalı 1972.
3. Mezkûr kitaba ulaşamadık.
4. Dede Cengi (Amasyavî), Kara Dede adı ile de meşhurdur. Asıl ismi, İbrahim Kemâlüddîn'dir. Doğum tarihi belli değildir. Amasya civarındaki Sonsa'da (yahut sonisa) dünyaya gelmiş, daha sonra Bursa'da ikamet etmiştir. Hicâbî Abdülbâkî Efendi'den başka Kırım'da torunları vardır. Yedi sene Kefe'de müftülük yapmıştır. "Masârıf-ı Beyti'l-Mal", "Siyasetnâme" "Menâkıb-ı Evliya" isimli eserleri ile "Mevâkîf", "Hayâlî", "Sadru's-Şeria" haşiyeleri ve bir de manzumesi vardır. Dede Cengi, h. 970/m. 1569 yılında vefat etmiştir. . Bkz. Bursalı 1972.

5. Müellife ait olan eserlerde bir tarih bulunmadığından dolayı, kaynak gösteriminde alfabetik sıraya göre, *el- Ebkiretü'l-Mu'telifi fi Şerh-i Emsileti'l Muhtelifi* adlı yazma eser için yz. 1; *Risâle fi't-Takvâ* için yz. 2; *Risâle-i Hicâbî* için yz. 3; *Risâle-i Zübdeti'l-İslâm* için yz. 4, şeklinde bir kullanıma gidilmiştir.
6. “Yok iken var gösteriştir.” ifadesi, vahdet-i vücûd düşüncesine yakın görünmektedir. Fakat Hicâbî, bu hususu eserlerinde pek irdelemez. Onun bu konudaki düşüncesi -eserlerinin genel muhtevası çerçevesinde- âlemin fani, Allah'ın bakî olduğu, her şeyin geçici olması dolayısıyla mutlak varlığın Allah olduğuna vurgu yapmak yönündedir.
7. Hicâbî'nin *Emsiletü'l-Muhtelifi* adlı eserinde, metnin varak numaralarında, arka arkaya iki kez 4 numaralı varak bulunmaktadır. Üzerindeki bu numara orijinal olduğundan biz, birinci 4 numaralı varak için 4/1, ikinci 4 numaralı varak için 4/2 sayılarını kullandık.
8. Verdiğimiz bilgiler kaynaklarda mevcut değildir. Fakat Ziyaret Kasabası'nda, bahsi geçen yapıları gördüğümüzü, yapıların üzerindeki bilgilerden ve kasaba halkından şifahi olarak da bu bilgileri aldığımızı burada belirtelim.
9. Literatürde “âlem-i kübrâ” kainat, “âlem-i suğrâ” ise insan için kullanılır. Hicâbî ise yekûn âlemin insana sığıdığını söyleyerek insan için “âlem-i kebîr” ifadesini kullanır: “İnsanın ruhu âlem-i ceberûtta, kalbi âlem-i melekûtta ve cismi âlem-i mülkte olduğu sebebden, avâlim-i külliyei câm'î bir âlem-i kübrâ oldu.” Bkz. (Hicâbî, yz. 4: vr. 15b; Cebecioğlu, 2004: 48, 49).

Kaynakça

- Afîfî, Ebu'l Alâ. (2004). *Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat*, Çev. Ekrem Demirli- Abdullah Kartal, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Âkif-zâde, Abdürrahim. (Amasyalı) (1998). *Kitâbü'l – Mecmû fi'l – Meşhûdi ve'l – Mesmû'*, Çev. Hikmet Özdemir, İstanbul: Türkiye İlmî, İctimaî Hizmetler Vakfı Yayınları.
- Arslan, Gıyasettin. (2005/1). “Erken Dönem Fıkıh Ekolleri ve Aşırı Yorum Problemi”, *Bilimname*, 7, 7-19.
- Bursalı, Mehmed Tahir. (1916). *Kırım Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Orhaniye.
- .(1972). *Osmanlı Müellifleri*, Haz., A. Fikri Yavuz & İsmail Özen, İstanbul: Meral Yayınevi.
- Cebecioğlu, Ethem. (2004). *Tasavvuf Terimleri & Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları.

- Demirdaş, Öncel. (2012). “Fatih Türbedarı Tırnovalı Ahmed Âmiş Efendi (Ö. 1338/1920) ve İrşad Metodu” *İslâmî Araştırmalar*, 1, 10-17.
- Gazâlî, Ebû Hamid. (ty.). *el-Munkız mine'd-Dalâl*, (Mecmuatü Resâili'l-imâm el-Gazâlî içinde), İbrahim Emîn Muhammed (Thk.), Kahire, s. 578-608.
- (1327). *er-Risâletü'l-ledünniyye*, Mısır.
- Güler, Mustafa. (1996). *Amasya Efsaneleri*, Amasya: Eser Ofset.
- Hicâbî Abdülbâkî Efendi. (yz. 1). *el-Ebkiretü'l-Mu'telife fî Şerh-i Emsileti'l-Muhtelife*, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp., nr. 19 Hk-3150/1.
- (yz. 2). *Risâle fi't Takvâ*, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp., nr. 19 Hk-887/3.
- (yz. 3). *Risâle-i Hicâbî*, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp., nr. 19 Hk-778/5.
- (yz. 4). *Risâle-i Zübdeti'l-İslâm*, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp., nr. 19 Hk-886/2.
- Kara, Mustafa. (2008). *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Sır Yayıncılık.
- Kelâbâzî, Ebu Bekr Muhammed. (1994). *et-Ta'arruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Kahire.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin. (1989). *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Abdülhalîm Mahmûd-Mahmûd b. eş-Şerîf (Thk.), Kahire.
- Massignon, Louis-Abdu'r-Râzîk, Mustafa. (1983). *Tasavvuf*, İbrahim Hurşîd vd. (Arapçaya Çev.), Beyrut: Dârü'l-Kitâb'il-Lübnânî.
- Muhâsibî, Ebû Abdullah Hâris b. Esed. (1987). *Âdâbu'n-Nüfûs*, Ahmed Ata (Thk.), Dârü'l-Cîl, Beyrut.
- Muslu, Ramazan. (2004). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Olçay, Osman Fevzi. (2002). *Amasya Ünlüleri*, Çev. Turan Böcekçi, Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Öngören, Reşat. (2002). “Bir Bilgi Kaynağı Olarak Tasavvufta Keşfin Değeri” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 85-96.
- Özköse, Kadir. (2004). “Hacı Bayram Velî ve Yaşadığı Döneme Tesiri” *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 12, 53-72.
- Tûsî, Ebû Nasr. (1960). *el-Lüma'*, Abdülhalîm Mahmûd Tâhâ-Abdülbâkî Surûr (Thk.), Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Hadîs.

Yıldız, Sare. (2006). *Turhallı Mustafa Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, H. Kâmil. (2007). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat.